

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND:

**J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, L. Kettunen, J. Köpp, J. Lüiga, A. Saareste**

1921

Viiesteistkümnes aastakäik

Nr. 12

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1921

XV AASTAKÄIK

№ 12

Puudused uuemas eesti luules. 6

Veel kord tagasi tulles võõrsõnade küsimusele, toonitame veel, et nendega teatav koketeerimine ja peenutsemine on olemas. Peale rohkearvuliste võõrsõnade, mida nende luuletused sisaldavad, tõendavad seda ka veel võõrakeelsed tiitlid ja pealkirjad. Esimesed Siuru ajajärgu luuletuskogud olid peaaegu kõik võõrakeeliste tiitlitega: Underi „Sonetid“, Semperi „Pierrot“, Visnapuu „Amores“, Barbaruse „Fata-Morgana“; pärast tulid veel Barbaruse „Katastroofid“ ja Alle „Carmina barbata“. Selle nähtuse peale juhtis juba Tuglas omal ajal tähelepanu (Postimees 1917, nr. 243).

Ka paljudel luuletustel on võõrakeelsed pealkirjad, ja mitte ükski harilikud võõrsõnad, vaid ka niisugused ladina- või prantsuskeelsed sõnad, mida eestikeeles muidu ainult tsitaatidena võib tarvitada. Underil: „Interjöörid“ — „A rebours“ — „Inspiratsioon“ (Suitsil ka!); Visnapuul: „Eleegia“ — „Melankoolne“ (Semperil ka!) — „Sügispleen“ — „Intermezzo“ (Reimannil ka!) — „Carpe diem“; Reimannil: „Melankoolia“ — „Serenaad“ — „Notturmo“ (Semperil ja Allel ka!) — „Siluetid“ — „Panneau“ — „Credo“ — „Capriccioso“ — „Impromptu“ (Suitsil ja Allel ka); Barbarusel: „Introduktsioon“ — „Apaatia“ (Allel ka!) — „Triumpf“ — „Anarkiline poees“ — „Perpetuum mobile“; Allel: „Illusioon“ — „Melankoolne õõ“ — „Apotheos“ — „Eesti pastoraal“ — „Mozarti menuett“ — „Epitaafia“¹⁾ — „Nuptiarum causa“; Semperil: „Illu-

1) Seda piinlikum on, kui niiviisi võõrsõnadega edvistades nende õiget eestikeelist kuju ja ortograafiatki ei osata. Nii ei või sõna eestikeelne kuju kuidagi olla epitaafia, vaid epitaafium (latiniseerit vorm, greeka originaal on *ἐπιτάφιον*) või lyhendetult epitaaf; vorm epitaafia võib ainult olla vene või mõnest muust slaavi keelest saadud. Järelikult vene mõju! Ja vene mõju on ka see, et greeka sõnades ja nimedes nii sagedasti i ja y (=ü) ära vahetetakse, ena-

soorne" — „Efemeerne“ — „Metamorfoosid“ — „Antropo-
faag“ — „Märg rendez-vous“ — „Spleen (juba Baude-
laire'il) — „Paralleelne kvarta“ — „Va banque“.

Ilesugune peenutsemine on „kahe vastandliku mõis-
tega sõna ühendamine, mida abinõu just Under mõnikord
tarvitab, näit. „õnnis-kurb“ (Verivalla lk. 56). Huvitav
tähendada, et sama abinõu tarvitab, kuigi palju ohtramini,
vene poetess Sinaiida Hippus (Гиппиус), mille eest teda
Tšukovski ironiseerib.

Nii paradoksaalsena ja, mis veel hullem, ebadiplomaatilisena kui see minu poolt näibki, pean ometi ütleva, et isegi keeleuuendust on teatava määrani tarvitet peenutsemise abinõuna. Muidugi peamotiiviks uute sõnade ja vormide tarvitamiseks oli tõsine arusaamine positiivsest kasust, mis uuendus eesti kirjakeelele kui eesti kirjanduse ja kultuuri tööriistale saadab, ja seda kasu on nad kahtlemata oma eneste tööde kaudu tegelikult tunda saand, ära nähes, mil määral luulekeel uuenduste läbi saab rikkamaks, täpisemaks ja painduvamaks. Kuid kõige selle juures on siiski tundmus, et ses ka mõnede peenutsemise kalduvus oma abinõu on leidnud. Ja vahest ilma selleta polekski keeleuuendus nende poolt nii suurt vastutulekut leidnud. Tõepoolest, rahvusvahelisile võõrsõnule on ju keeleuuenduse kõlaliselt eestipärased neologismid paarikuks, pealegi oli viimaseil esialgu veel suurem uuduse ja salapärasuse veetlus. Tuletetagu meelesõnu „julm, lummus, hurmama“, eriti „harras, hardus, harduma“, millest moodusteti „hardumus“, mida isegi Barbarus palju on tarvitand.

Kuid kui juursõnaliste neologismide tarvitamises peenutsemine piirat ja vahest koguni tähtsusetu väike, siis esineb see kahtlemata tuletuslike sõnade alal. Keeleuuendus soovitas nimelt mõned vähem produktiivsed tuletuslõpud produktiivsemaks teha. Need lõpud on peaauglikult -ur, -ng, -stik, intransitiiv-refleksiivne -uma, frekven-

---

masti y asemel i-d kirjutades (nagu venekeeles): Stixi laine (Alle, Üksind. saarele 33) pro Styksi laine; Friine (samast 21) pro Fryyne; miriaad (Visnapuu, Hõbed. kulj. 31) pro myriaad; vastupidi: Kolhüdia (Alle, Üksind. 19) pro Kolhis või Kolhiid. Ja siis veel väidavad, et nad vene mõju all enäm pole. Miks Visnapuu kirjutab miaasmeest (Hõbed. kulj. 31) pro õige miasmest?

Alle koketeerib ladina keelega ja lunletab koguni yhe ladina-keelse riimsalmiku, kuid seejuures tsiteerib mottona tuntud lause vaalesti ja keeleveaga (Bella gerund alii, cum tu, o felix Austria in matrimonium duceres), kuna õige kuju on heksameetriline: Bella gerant alii, tu felix Austria nube.

tatiivne*-skelema¹). Nende lõppudega moodustas nüüd igauks ise juhtumuse korral uusi sõnu. Muidugi on see tegevus kiiduväärt ja suurem hulk nii moodustet sõnu on head. Ometi tundub, et ses mõnikord ka natuke peenutsemise ja iseäratsemise pärast on neoloogitset, nii nimelt stik-lõpuliste sõnade loomises, kus on moodustet ruudustik (Under, Sinine puri 32), trepistik (Visnapuu, Amores 52), vahustik (sammas 50), koguni taevastik (Barbarus, Fat. 44), vihmastik (Under, Verivalla 71), surmastik (sammas 10)²). Kus aga tõesti tarbetut peenutsemist ja iseäratsemist tuleb ette heita, on kokkuliidet adjektiivide moodustamises niisuguste eeskujul kui „lumivalge, veripunane, süsimust“ jne., mida teha meie luulekeele rikastamiseks meie luuletajaile omal ajal olime soovitanud. Meie soov ja soovitus on küll rõõmustavalt täide läind, see tuletusabinõu on lopsakalt võrsuma löönd, kuid on koguni teatava hüpertroofiani jõudnud ja liigkasve ajand, näit. niisuguseid sõnu on moodustet kui pattpunane (Under, Sinine puri 38), naerukuldne (sammas 51), märkkollane (sammas 39), eedennoor (Under, Verivalla 76) jne.³). Kuigi need iseenesest on täitsa

1) Nii olen märkind ur-sõnu: pidur, tähend. pidutseja (Under, Verivalla 57), võlur (Semper, Pierrot 42), ihur, tähend. vist ihkaja, ihar (Barbarus, Fata-Morgana 19); kadur (Inim. ja sf. 7), hukkur (sammas 7), pödur (sammas 19), ratsur (Alle, Carm. barb. 13), luuur (Kärner, Aja laulud 21), külvur (sammas 31); ng-sõnu: unung (Visnapuu, Amores 21, ka Underil), põimang (Visnapuu, Talihari 81), õhang (Under, Verivalla 37), sulang (Semper, Jäljed liival 53); sklema-sõnu: ojasklema (Visnapuu, Jum. Ene! 37), tantsiskeles (Visnapuu, Talihari 50), taevaskleja (Visnapuu, Jumalaga, Ene! 52) — see küll iseäratsev sõna, suudesklevad (Under, Sin. puri 60), silmiskeli (Semper, Jäljed liival 6), meelisklema (Suits, Ohvrisuits 8), silmiskelu (sammas 155); uma-neologisme v. broshüüris: Joh. Aavik, uma-lõpulised refleksiivid.

2) Head ja vastuvõetavad on igatahes: klahvistik (Under, Sinine puri 57), nõõbistik (sammas 52), helmestik (Semper, Pierrot 50), majastik (Semper, Jäljed liival 66).

3) Keele- ja stiiliajalooliselt oleks huvitav peatükike kõik niisugused sõnad nende esimesis esinemisis eruerida, ja siis muidugi mitte ainult luules, vaid ka proosas. Luules olen peale ülaltsiteeritute veel juhtund märkima: laastkerge (Reimann, Vaikus 9), tolmuiv (sammas 11), preesterjulge (sammas 12), teraslõikav (sammas 12), rähnkirju (sammas 12), siidpehme, leinilus (sammas 23), hommikkaunis sammas 28), kuldselge (sammas 28), eeterkerge (Reimann, Lambi valgel 22), mesipehme (sammas 23), meriroheline (sammas 73), kuldblond (Under, Sinine puri 95), pulmõõmus (sammas 35), igatsuspalav (sammas 37), leekkuum (sammas 39), suvipunane (sammas 39), marmorhall (sammas 53), ingelvalge (Under, Verivalla 11), fosfõrkuldne (sammas 15), (h) allik-

lubatavad ja ilusadki, teeb nende ülirohkus ja esiletükivus teatava peenutseva mulje, eriti Underil, kes neid eriti näib eelistavat. Igatahes tuleks hoolitseda, et nendega teatava maneeeri ja peenutsemise muljet ei tekiks. See nõuanne ei käi mitte üksi nende omadussõnade, vaid kõigi keeleuenduste kohta, mida tarvitatakse ja tarvitetagu.

Mis lõpuks publikusse puutub, siis see omas arvustusvõimetuses ja julgusettuses ja vahest ka maitsekindlusetuses ei näe, ei julgegi näha, mis seesuguses peenutsevas stiilis on ebaehtsat ja mitte küllalt maitsetsoliidi, ja arvustajaid ei ole olnud, kes neid ses suhtes oleksid valgustand.

*

Iseäratseva ja algupäratseva peenutsemise kõrval on lõbus leida vahel ka õige banaalseks kulund ütlushi ja võrdlusi, näit.: Oktoobri esimesi lumehelbeid kui udu-sulgi sajab alla (Alle, Üksind. s. lk. 60). Kui sagedasti ei ole lumehelbeid võrreldud udusulgedega! Või järgmised: Oo, käsivarte marmor (Visnapuu, Amores lk. 22). Ei tea, mitu tuhat korda on maailmas juba käsivarsi marmoriga võrreld! „Jo horitsondi taha vajus päikse diskus“ (Visnapuu, Amores lk. 31). „Vaba kui järvede lind, elu, ma tervitan sind“ (Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 74). Või lõpuks järgmine truism: „Tugevam kui surm on armastus“ (Visnapuu, Käoorvik lk. 71).

*

Enne kui siirduda analüseerima uuema luule teist üldist stiilipahet, õiendetagu üks nähtus, mis on omane ainult ühele meie uuemate poetide hulgast. See poet on Visnapuu ja see stiililine nähtus ta luules on — kordumine.

Iseenesest pole ju kordumine midagi keeldut ega halba, vaid kirjanduses seda tarvitatakse tähtsana retoori-

---

puhas (sammas 23), häälisammearg (sammas 43), õiskerge (Semper, Pierrot 24), suvituulpehme (Semper, Jäljed liival 13), tolmvalge (Visnapuu, Amores 29), moschusvänge (sammas 34), martspanmure (sammas 71), tormvalge (Visnapuu, Talihari 65), liblikkerge (Barbarus, Fata-Morgana 17), tiigervapper (sammas 13), liblikkirju (sammas 19), udupehme (sammas 12), armhele (Suuts, Ohvrisuuts 139), sinelhall (sammas 166), malaariakollane (Alle, Carmina barbata 16), piltpostkaartroosa (sammas 21), suisinine (sammas 53), sügisvaikne (sammas 69), merivaigukollane (sammas 69, õigem: merivaikukollane), teliskivi-punane (sammas 72), hiinalaternakollane (sammas 72, õigem: hiinalaternakollane).

lisena abinõuna, nii proosas kui eriti luules. Võivad korduda üksikud sõnad, laused, read (värsid), koguni terved stroofid, ainult peab see sündima parajas paigas ega tohi ses liiale minna. Parajas paigas ja kohaselt tarvitetuna võib kordumisel olla oma suggestiivne ja muusikaline mõju.

Visnapuu kordumise viga on just ses, et ta sellega liiale läheb, liig palju, liig sagedasti kordab, igal juhusel, igal võimalusel kordab. Ta harilik võtte on järgmine: igas stroofis kordub teatav rida või teatavad read ja lõpus kordub esimene salm tervena:

Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Te hulka, laulikud, ma julgest' tulen.
Mu saatus see, mu mulla päälne pund,
Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Kas alla jään, või mõne ringist sulen,
Ükskõik; see nii, see olemise sund.
Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Te hulka, laulikud, ma julgest' tulen.

Nagu näha, on kolm rida ses salmis teiste kordumine. Ja niisamuti igas järgmises salmis. Et ses luuletuses niisuguseid salme on kaheksa ja igaühes 3 korduvat rida, see teeb 24 korduvat rida pluss veel üks korduv salm (8 rida), see teeb 32 korduvat rida. Neist võiks neli uut salmi kokku sääda. Tähendab, nelja salmi võrra teksti ses luuletuses on vana juba öeldu sõnasõnaline kordamine.

Aga, ütleb Visnapuu, see on ju triolett ja trioletis peabki olema värsside kordumine. Tõsi küll, aga see vastuheide ei pese Visnapuud kordamise etteheitest veel mitte puhtaks. Miks ta on tarvitand ses „Proloogis“ trioleti vormi? Trioletilist stroofi tarvitetakse ainult uuemais luuletusis, ent Visnapuu „Proloog“ on liig pikk — 9 pikka stroofi.

Kuid olgu pealegi! Oletame, et ses luuletuses kordumine on lubatav ja õigustet. Aga teistes? Sest Visnapuu luuletoodangu seas on vähe niisuguseid luuletusi leida, kus mingil kujul kordumist ette ei tuleks. Enamus ta poeese sisaldab kordumisi. Ta kordab järgemööda üksikuid sõnu, lauseid, värsse, terveid stroofe. Kui ta muud ei saa, siis kordab ta riimi. Aga midagi kordama ta peab. See on ta maania. Sellest ta mööda ei pääse. Ja nii ta kordab oma sõnu ja lauseid väsimuseni, tüütuseni, läiluseni. Oma juba öeldud lausete kordumistest võiks ta paar uut parast luuletuskogu kokku sääda.

See kordumine tüütab Visnapuu juures nii ära, see hakkab nii irriteerima, et lõppude lõpuks ei saa seda enam sealgi maitsta, kus see kohane oleks. Arusaadav.

Sest siin läheb vanasõna tõeks, et kes palju valetab, seda ei usuta ka siis, kui ta tõtt räägib. Pealegi kordumine oma liig sageda kordumise läbi kaotab oma mõju.

Näitusi? Päril tarbetu oleks neid anda, sest igaühel tarvitseb vaid ükskõik missugune Visnapuu luuletuskogu peaaegu ükskõik kust lahti lüüa, et neid leida. Olgu siiski mõned eriti iseloomustavad proovid toodud. Kõigepealt tervete ridade kordumine:

Maarahva, talupoega vaba maa,
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

Taliharil lk. 9.

Mõnikord läheb seesama värssi kordumine läbi terve luuletuse, s. o. esineb igas salmis:

Nii raske kanda mulle see,
Su armastus.
Põlv nõtkub, surma tee
Su armastus.
Kuis murrab, litsub maha mind
Su armastus.
Kui kogu ilma kannan sind,
Su armastust.

Amores lk. 44.

Ja samal kombel veel neljas salmis.

Kui ta tervet värssi ei korda, siis vähemalt üksikuid sõnu või mõnd lauset. Sellest paar näitust:

Sest ainult valgest, valgest hoovab rõõm.
Oo valged, valged naised, ööd ja maad!

Amores lk. 15.

Kuhu, oo, kiusate, silmad, mind valvajak.
Kuhu, oo, sügavad, sinised, salakad.
Kuhu, oo, valusa haava salvajak.
Kuhu, oo, kuhu! oo, halvajak, halvajak!

Amores lk. 17.

Kas ehk siiski õo sees
Huuled avavad,
Sütib silm, sütib silm?
Või ehk igaveses
Rahus vaikivad
Kooleb ilm, kooleb ilm.

Amores lk. 43.

Korduvad riimsõnad:

Ja meri tuleb randa
jutuga
Oo, seda juttu kuulata!
Oo, lainte juttu kuulata!
Nii mure ehk kergem kanda.

Jumalaga, Ene! lk. 46.

Järgmises kahes ühineb sellega ka veel suur sõnade kordumine:

Langes lund, langes valget lund.
Rõõmust naeru, kergeid pilkeid,
naeste libastusi, kilkeid
kuulas tund, kuulas õine tund.
Vallataden ooperist läks koju,
valge lume sadaden läks koju
noorimehi, tütarlapsi.

Lobisesid armust karmiin-huuled,
avatlesid lumekeerun huuled
noorimehi, tütarlapsi.

Talihari lk. 27.

Täis kastepiisku hiuksed magab öö.

Öö-öö-öö-öö.

Kesk lõhnavaid ja lilletavaid aasu,
Kõik rõiva sammet laiail kesk aasu.
Kuldtoimine on lillen kõrval vöö.

Vöö-vöö-vöö-vöö.

j. n. e.

Amores lk. 18.

Kordumise rekordi aga võtab luuletus „Sireli“ (Talihari lk. 29):

Sirelis sõda, sirelit kanda.
Sireli, sireli.
Sirelit raua vastu anda.
Sireli.

Sirelit kodu! Sireli tarju!
Sireli, sireli!
Sirelis kodu — sõduri varjul
Sireli.

Alle lugemise järele on selle luuletuse 78-st sõnast 35 korda „sireli“!

Kerkib nüüd küsimus, mispärast Visnapuu kordab nii palju. Ons see kõik tõesti ikka ainult teatava luule meeleolulise mõju saavutamiseks? Ja miks siis just Visnapuu tahab seesugust mõju nii palju ja nii sageli saavutada? Võimatu, et see oleks alaline ja ainus põhjus selleks. Tekib hirmus kahtlus: kas selle kordumise sügavamaks, olulisemaks ja olgugi ainult alateadlikuks (loodame seda) põhjuseks pole viimati jõuetus, võimetus? Visnapuul on raske uusi värse ja lauseid leida, seepärast ta kordab vanu, juba öelduid. Niiviisi saab jälle kergemini luuletuse mõne rea või koguni salmi võrra pikemaks venitada. Visnapuu teeb ridu! See on tunduv muude seas eriti ta proloogides („Soome õhtu“ proloog ja „Salome“ proloog, Talihari 69 ja 73). Niisuguseid pro-

looge kirjutetakse harilikult tellimisest ja seejuures ei tohi need liig lühikesed olla. Et kuidagi pikemaks venitada, ei jää Visnapuul muud abinõu üle, kui ikka jälle kordumine.

Visnapuu nähtavasti põeb mingisugust luuletamislikku verevaesust ja hingamise lühidust. Et seda varjata, selleks tal kordamine ja ka teatav sunnit paatos, mida mitmeist ta luuletusist leiame. Pateetiline külg on Visnapuu iseloomule võõras, seepärast tundub see alati ta juures sunnituna ja pingutetuna. Visnapuule on loomupärasem pigemini teatav väsind, rahulikum, tagasihoid ja sordiiniline toon.

Visnapuule on omane veel üks teine stiililine iseärasus: interjektsioonide ja üldse onomatopoeetiliste sõnade ülirohke tarvitamine. Ta luuletusis on väga palju ah! oh! oo! oo-oo! o! oi-oi! oo-oi! Nendega ta püüab oma nõrka pateetikat toetada ja ühtlasi teenib see abinõu ka samaks otstarbeks kui kordaminegi: raskesti leitavate sõnade asent täita. Onomatopoeetilistel sõnadel nagu tsiuh, tsiuh, plaks, plaks, plaks, — rimramm, rimramm — hali-haloo-haluu! — timp-tamp-ta! — tratt-tatt-ta! — tsio-tsio, eo-eo! — mm-mm-mm — mürr mürr! mürr mürr! — trahh! trah! — tuut tuut! tutt tutt! tuut tuut! — Hoi tii! hoi tii! hoi tii! — summ udulumm summsumm — ää — öö — müü — möö — lii — laa — lii — lüü — on peale selle veel iseäratsemise abinõu otstarve. Sest iseäratsemise tung on ka üks modernistide iseloomulismaist kalduvusist, ja nimelt iseäratsemine väliste odavate abinõudega. Selleks on Visnapuule niisugused onomatopoeetilised sõnad: mm-mm-mm -ga võib meie lugejat kergesti epateerida. Ja just Visnapuu on see, kes kõige rohkem püüab iseäratseda kergete ja odavate abinõudega.

Ma ei ole sellega tahtnud põhimõtteliselt onomatopoeetiliste sõnade vastu kõnelda. Parajas paigas võivad nad väga tõhusad ja mõjuvad olla, aga ainult siis, kui nad ei tekita ülal avaldet kahtlusi. Neid ei tekita nad ainult siis mitte, kui luuletaja muidune luule oma stiilist on soliid, rikas, jõuline. Üldse ainult väga andeline ja rikas ja osav luuletaja võib endalle lubada niisuguseid-abinõusid ja muid iseärasusi. Ei anna muu sisu ja stiil neile küllalt tõsist tasakaalu, siis mõjuvad nad edvistavana ja präntensioonitsevana iseäratsemisena.

Paar näidet ka sellest Visnapuu luule iseärasusest:

Talvõhtune ringmäng.

Kuldjalgsed päikse kiired

Pääl lume valgeid välje

Koos tantsisklevad.

Käest kinni: t i m p - t a m p - t a !

Teest üle välja sälge

Tuhktuisu karmed hiired

Kui ojasklevad,

Käest kinni: t r i m p - t r a m p - t r a !

j. n. e.

Jumalaga, Ene! lk. 37.

Ja samalaadiste onomatopöadega edesi veel neli salmi. Olgu tähendat, et need onomatopöad ses luuletuses sisuliselt sugugi kohased pole, vaid on, nagu öeldakse, karvupidi juure kistud. Üldse ei ole Visnapuu onomatopöad ka kuigi algupärased, kujutavad ja huvitavad. Kui juba kord minnakse efektitsemisele onomatopöadega, siis oleks pidand seda ka huvitavamalt ja efektiivikamalt tegema¹⁾. Mis mõnedesse Visnapuu onomatopöadesse ja nende tarvitustesse puutub, siis tuleb nende suhtes näha mitte enam paljast iseäratsemist (mis võiks koguni olla teenuslik, kui seda vaimurikkasti ja peenesti teha), vaid lihtsalt teatavat u l a k u s t. Ka viimaks tsiteerit luuletus pole sellest etteheitest hoopis vaba.

1) Nii oskab seda paremini teha näit. Semper, kes on kirjutand

Maja lahti akendet on aida siit

Keset oksi, õisi, lõhnu kuuleb viit:

Silkst silkst katagat kiri giit.

Läbi lehte alla hõljub päikse puudert.

Õöl, ah palju uimastusenäi sai suudeld.

Katakatagii tsihiit kiri giit.

Jäljed liival lk. 22.

Ja ühes teises kohas (lk. 49):

Loglobüüdi gii gii

viliküüt viuhüüt

torigeogeo bil bii

tiu tiu torigüüt

bibigööök bibigööök

tsiut tsiut

vrlt vrlt

tskrviiöö

öö

gee

giits

Olgu tähendat, et Semper muidu tarvitab õige vähe hüüdsõnu ja onomatopöasid.

Lõpuks veel üks näide sellest, mäherdusi ja kus kohas Visnapuu onomatopöasid tarvitab; ühtlasi on see ka üheks lisanäiteks eht visnapuulisest kordamistõvest:

See aasta tuleb kevad teisiti,
tiu-tiu! ja teisiti, see aasta teisiti,
ja kevad teisiti ja tuleb teisiti
tiu-tiu! ja teisiti ja hoopis teisiti.
Nii palju naeru, linde, lille't hoi!
Jo päikest, meeletumalt päikest
Ih ah ah haa! ah haa! Ih ah! Oh oi!
Paar prahvangut veel rõõska äikest:
mürr mürr! mürr mürr! trahh trah!

Käoorvik lk. 15.

Ja nii samataolises laadis edesi veel kolm salmi, ja seitsmes salm on esimese kordamine. Esimene salm oma kordamiste ja onomatopöadega pole siiski halb: seal loovad need tõesti teatava meeoleu. Teises salmis aga ja ta järgmises tunduvad need liialdustena ja kistuina.

*

Peale peenutsemise on meie modernistliku luule iseloomuliseks omaduseks või jooneks teatav raskepärassus, segasus, tumedus, mingi selguse, ladususe puudus. Kõige pealt üks illustreeriv näide:

Ilo kavva on kahele.

Särava ja selle suure
minul minna laske juure.
Ärge hoidke kinni käsist,
põlevast põlén ma säsisit.

Mahe rahustai, näed, kuma,
sügävate asju suma
paistab silmä punerdavva,
nutust märg mis olnud kavva.

Näete, südämen on valu,
asju teiste ihk ja halu.
Nende järgi kuuma leegi
sütätän südämesse keegi.

Oi, leina laulikulle,
enam kui emäni sulle
Ilo kavva on kahele.
Varsti sõmera vahele.

Visnapuu, Käoorvik lk. 69.

Kui kedagi paluda see luuletus läbi lugeda ja talt selle järele küsida, millest seal kõneldakse, mis on selle üldine mõte või sisu, siis oleks küsitetu raskes seisukorras: ta ei teaks midagi ütelda. Ta peaks tunnistama, et ta midagi ei ole aru saand. Lugeses nägi ta küll üksikuid sõnu, koguni üksikuid arusaadavaid lauseid, kuid ühist seot mõtet ja pilti need talle ei annud.

Kas siis tõesti nii võimatu on sellest luuletusest aru saada, ta mõtet mõista? Loeme uuesti, vaatame lähemalt. Katsume temasse tungida.

Kohe esimese salmi alguses palub luuletaja, et teda lastaks minna kellegi särava ja suure

juure. Hea küll, see on selge. Ainult huvitaks meid teada, kes on see „särav ja suur“. Aga loodame, et järgnevaist värssidest selgub. Seepärast, ilma selle kallal pead murdma jäämata, loeme edesi. Järgmises värsis ta ütleb, et „teda käsist kinni ei hoitaks“. Käsist kinnihoidmine on nähtavasti mõeld piltlikus mõttes, nimelt „et teda tagasi ei hoitaks, ei takistetaks“. See lause seega midagi olulist uut ei sisalda. See täiendab vaid esimest mõtet: ta palub, et teda lastaks selle suure ja särava juure minna ja et teda ses ei takistetaks. Ka see kõik on arusaadav, ainult kahju, et see meile seda „säravat ja suurt“ lähemalt ei selgita. Aga kannatust! Kõik võib veel selguda. Vaatame edesi. Salmi viimses reas poet ütleb, et „ta põlevast säsis põleb“. Sõna „säsi“ tähendab „üdi“, „aju“. Sõnal „põlev“ on kaks tähendust: ta tähendab 1) seda, mis teataval silmapilgul parajasti põleb, 2) seda, mis üldse võib põleda (näit. „põlev kivi“). Kumbas tähenduses siin? Et aju või üdi oluliselt ei ole põlev aine, siis on siin kõige tõenäitlikkuse järele mõeldud esimene tähendus: Visnapuu aju põleb antud silmapilgul, siis parajasti, kui ta tahab selle särava ja suure juure minna. Niisugusel korral oleks küll „põlev“ tarbetu, oleks pleonasm, sest see oleks niisama hea kui ütelda: „maja põleb põlevast katuseharjast“. Aga olgu peale, pleonasm võib ju ka olla, eriti luulestiilis, mõtte suuremaks allakriipsutamiseks. Aga võib ka olla, et siin meil on tegemist jällegi ühe visnapuuliku kordamistõve nähtusega: et ta muud sõna ei jaksa leida, siis kordab ta verbi sõna partitsiibi kujul. Kaldun igatahes viimase oletuse poole. Lõppeks, „säsis põlemine“ on arusaadavalt jällegi piltlik ütlemisviis, mis peab tähendama, et poeedil kange iha või kirm on millegi järele, nähtavast „selle särava ja suure“ juure minna. Kahju ainult, et ta ikka veel viivitab meile seda salapäraselt olendit või asja lähemalt selgitamast. Kuid ärgem heitkem veel meelt! Uurigem julgesti edesi.

Vahemärkusena tähendetagu, et mõned, kõigepealt autor ise, vahest imeks ja pahakski võivad panna, et luuletust nii pedantlikult analüseeritakse, koguni sõnade eri tähendusi harutatakse. Kuhu jääb siis luule vahenditu, spontaanne maitsmine? Õige küll. Kuid ei tuleks kellelgi meelega luuletust pedantlikult analüseerima hakata, kui see iseenesest selge oleks. Et aga küsimuses olev Visnapuu poees tume on ja me kord ta tumeduse loori taha tahame tungida, siis ei pea ka poeet pahaks panema, kui me seda teeme kõige metoodilise täpisepealsuse ja põhja-

likkusega, just nagu oleks meil mingi Horatiuse ood analüüserida ja seletada.

Teine salm algab sõnadega „Mahe rahustai, näed, kuma paistab — —“. Esimese korraga sain nii aru (ja vist saab nii igaüks), et „Mahe rahustai“ on kõnetlus (обращение): autor pöörab kellegi poole, keda ta kutsub mahedaks rahustajaks ja kellele ta ütleb, et „näed sa, kuma... paistab“. Niisugune arusaamine tuleb paratamata kõige esiti, kui seda värssi esimest korda lugeda. Pärast aga, kui kogu selle salmi sisu olin läbi mõelnud ja veel ka kolm salmi teksti arvesse võtnud, tuli mulle pähe, et sõnu „Mahe rahustai“ võib ka teisiti mõista, nimelt kui määrust, atribuuti sõnale „kuma“: „mahe rahustav kuma... paistab“. Jälle küsimus, kumb mõte on õigem või õigemini, kummas mõttes on autor ise need sõnad kirjutand? Raske, päris võimatu on siin midagi absoluutselt väita. Kuid komentaatoril ja eksegeetidel on üheks põhimõtteks niisugusel korral anda eesõigus sellele tähendusele, mis asja lihtsamalt ja kergemini lahendab ega too kaasa uusi raskusi ja mõistatusi. Ses mõttes oleks otstarbekohasem sõna „rahustai“ atribuudiks käsitada. Sest kui „rahustai“ oleks kõnetlus, siis oleks meil peale „särava ja suure“ tegemist uue tundmata suurusega, kellegi „maheda rahustajaga“. Kui „rahustai“ on atribuut (tähenduses „rahustav“), siis on verb „näed“ muidugi impersonaalses mõttes. Et siin ei ole mõeldud kedagi kindlat isikut, kes peab nägema, seda tõendab omalt poolt ka kolmanda salmi alguses olev mitmuslik „näete“. Kõiks teise salmi ainsuslik „näed“ kellegi kindla olendi kohta, siis peab loomulikult selle kohta käima ka kolmanda salmi selletähendusline verb, kuid siis ei tohiks see olla mitmuses („näete“), vaid peaks ka olema ainsuses („näed“). Kolmanda salmi „näete“ oma mitmusliku vormiga aga on kindlasti impersonaalses mõttes ega käi ühegi kindla olendi kohta. Järelikult see toetab ka teise salmi „näed“ vormi impersonaalset tähendust.

See ebamäärasus ära otsustet, on selle teise salmi muu mõte iseeneses ju selge: mahedana rahustavana kumana paistab ta nutust punetavasse silma sügavate asjade suma (s. o. segane hulk, sest „suma“ tähendab „korratust“; ka „segast lärmi“ — nii vähemalt nende ridade kirjutaja kodumurde järele). Tumedaks jääb ainult nutu põhjus ja see, mis umbes tuleks mõista „sügavate asjade“ all. Tumedaks jääb ühtlasi ikka edesi ka „selle särava ja suure“ müsteerium. Me hakkame juba lootust kaotama, kas kunagi meile see saladus ilmutetakse.

Kolmanda salmi mõte on üldiselt selge: poeedi südames on valu ja ta ihkab „teisi asju“, mille järele keegi temas palava igatsuse äratand. Ainult need „teised asjad“ on natuke ebamäärased. Nad oleksid selgemad, kui vähemalt teaksime, mis asjad poeti enne seda huvitasid. Aga salapärasest „suurest ja säravast“ mitte sõnagi, mitte aimuannetki enam.

Jääb järele veel viimne, neljas salm, see meie viimne lootus. Ehk see seletab ja lahendab kõik. Kuid juba esimeste ridadega astub seal meile uus tumedus vastu. Me loeme:

Oi, leina laulikulle,
enam kui emáni sulle.

Kõigepealt keeleline kahemõttelisus: kas „leina“ on nimisõna või verb? Kui nimisõna, siis tuleks järgmine mõte: leina on laulikulle (= Visnapuule) rohkem (antud) kui lauliku emale. (Vorm „emani“ tähendab „minu ema“, sest lõpp -ni tähendab „minu“). Kui aga „leina“ on verb, siis kujuneks järgmine tähendus: tunne oma laulik-poja (= Henrik Visnapuu) kohta rohkem leina kui su enese kohta, mu ema. Ja seegi mõte on ainult siis võimalik, kui „emáni“ on kõnetlus. Oleks „emáni“ kommade vahel, siis oleks ta kõnetluse funktsioon selge. Nüüd aga võiks ta veel subjektiks käsitada ja siis mõtte: tunne sina (kes? ei tea) minu (= Visnapuu) kohta suuremat leina, kui mu ema (= Visnapuu ema) sinu (kes? ei tea) kohta tunneb. Järelikult samast lausest võib kolme eri moodi aru saada. See on sellepärast, et mõte on halvasti, mitmemõtteliselt sõnastet, teiseks, et ka eelmised laused oma kontekstiga meie arusaamisele ühtki sihti ega näpunäidet ei anna. Küsime siiski: missugune neist kolmest mõttest on kõige õigem? Seda me ei või teada, seda teab ainult Visnapuu. Me võime vaid küsida: missugune mõte neist kolmest on kõige vastuvõetavam? Mulle näib siiski esimene, sest et see kõige lihtsam on ega uusi tumedusi ühes too. Aga vahest on Visnapuu ise mõelnud teise või kolmanda või hoopis midagi muud. Kes võib teada?

Ka luuletuse viimse kahe lause mõtteühendus on esimesel vaatlusel tume ja arusaamatu. Ühelt poolt öeldakse, et „rõõmu („ilo“ tähendab siin nähtavasti rõõmu), kahele on kaua“, järgnevas viimses lauses aga lausutakse, et „varsi sõmera vahele“ (lisa mõttes juures: minnakse, s. o. surrakse). Mis ühendus võib neil lauseil olla? Vahest ei

ole ühtki ühendust mõeldudki. See oleks halb, sest see paneks meid tegema hoopis isesuguseid järeltusi autori (Visnapuu) vaimulaadist. Oletame seepärast esiti kõige paremat, nimelt et on mingisugune ühendus mõeldud. Aga missugune? Vahest tuleb eelviimne lause küsimusena mõista: „Kauaks seda rõõmu (nimelt üheskoos, ühel ajal elamise rõõmu) meile kahele (s. o. Visnapuule ja ta emale) siin maa peal on. Sest ema (on vana ja) läheb varsi sõmera vahele (= hauda). Muidugi see mu seletus on vaid oletus, hüpotees. Kas Visnapuu ka nii mõelnud, seda me ei tea. Ja kõige esimese mõistatuse — „selle särava ja suure“ — jätabki ta meile lahendamata.

Nagu sellest analüüsist näha, on mitmed laused tumedad, kahe-, koguni kolmemõttelised, kuid kuidagi moodi saab neist ometi mingisugused enam-vähem arusaadavad ja vastuvõetavad mõtted välja koorida (kas nad ka Visnapuu mõtted, see on, nagu juba tähendeti, teine küsimus). Nüüd säame need väljakoorit mõtted nende järjekorras ritta ja vaatame, kas nad annavad välja mingi ühtekuuluva ja seotud mõttestiku. See mõttestik oleks siis: Luuletaja tahab, et teda lastaks minna kellegi särava ja suure (?) juure, kelle järele tal tuline igatsus. Ta nutust punaseisse silmi paistab sügavate asjade segane kuma. Ta südames on valu ja teiste (?) asjade ihk, mille palava igatsuse keegi temas äratand. — Temal, Visnapuul, on enam leina kui ta emal. — Kauaks nad emaga saavad teineteisest rõõmu tunda, sest ema võib varsi surra.

Kuid niiyiisi üksikufe mõtete üksteise järele reatamise läbi ei saa luuletuse üldine mõte ja sisu sugugi mitte selgemaks, vaid pigem tumedamaks, ebamäärasemaks, osalt seepärast, et mõned mõtted ise ebamäärased, peasjalikult aga selle pärast, et nende vahel vähe sident on ja nad ühist selgemat, sisukamat mõttekäiku ei moodusta. Nii näit., mis ühenduses on siin kõige sellega korraga Visnapuu ema?

Ja üldse, mis luuletus see on ja mis mõnu ja naudingut see lugejalle pakub, mida peab uurima ja analüüeerima kui mingit mõistatust või keerdülesannet.

Võib ju olla, et mõni mõte, mis lugejalle tume, luuletajalle eneselle on selge ja ühenduses teatavate isiklikkude elamustega. Meie aga neid elamusi ei tunne. Nii-suguseid ainult endalle arusaadavaid ja enese jaoks kirjutet luuletusi ei maksaks publikulle lasta raha eest müüa, sest see on pettusekaup.

Üldse kogu see siin analüseerit Visnapuu luuletus kokku teeb niisuguse mulje, nagu oleks selle kirjutand mitte normaalse mõistusega inimene, vaid närvihaigete asüüli kandidaat või pangsjonäär. Siiski publiku ja eriti Visnapuu austajate rahustamiseks olgu öeldud, et Visnapuuga asi igatahes nii kaugel ei ole. Idiootlikkuse mulje on küll, aga ta loomulikku põhjust õnneks ei ole; selle põhjus on hoopis teissugune, nagu seda alamal veel tulakse paljastama.

Ja niisuguseid tumedaid, segaseid luuletusi on Visnapuul enam kui üks, näit. nimelt „Taliharjas“: „Uue ilma vasarad“, „Eesti“, kogus „Käoorvik“: „Kummale poole hauda“, „Orjavits“, kogus „Hõbedased kuljused“: „Poet“, „Melankoolne“, „Raskuse vaimoga“, „Salmid jumala kutsikast“.

Võõrad kivid.

Jälle keset päeva
 öösse mähitu
 rahulise järve laineid kurrutab.

Jälle jäävad unistama käed,
 kivid ehituseks seisma,
 tundes udunevat piirid kalgel ainel.

Jälle hooneseina tuleb võõras kivi,
 unistuste kallistet,
 kiusab välja päevadest kui see,
 kelt rahu viidud.

Semper, Pierrot lk. 41.

Kes või mis on see „öösse mähitu“? Ja teiseks, kuidas seda mõista, et miski, mis rahulise järve laineid kurrutab, on keset päeva ja ühtlasi ka öösse mähit. Teises stroofis olemine korraga järve pinna vaatlemisest viidud ühe kiviehituse ehitamise juure, mille töö seisma jääb, sest et „käed unistama jäävad“. Selle aja sees aga tuleb hoone seina „võõras kivi“, mida aga unistused siiski kallistavad, s. o. mis neile meeldib.

Viimse stroofi eelviimne värss on keelelisstiililiselt tume; ses öeldakse, et see võõras kivi „kiusab välja päevadest“. Tumeduse tekitab objektsõna puudumine, s. o. sõna, mis ütleks, mida see kivi siis päevadest välja kiusab.

See luuletus on kogu oma üldmõtte poolest äärmiselt tume. Võib olla, et autor selle taga mingit allegooriat või „sümbooli“ on mõelnud, aga ta on selle nii osavasti ära peitnud, et lugeja seda kätte ei saaks.

Ja niisuguseid raskesti arusaadavaid ja hämaramõtelisi luuletusi on Semperil muidki, näit. (samas kogus „Pierrot“). „Lilled palavikus“, „Õised tuuled“, „Valgustund“.

„Siselehed“, „Piirid“, „Liikumata tunnid“, „Tuisk“. Ja mitte üksi Semperil, vaid ka muil modernistlikel luuletajail.

Kui üks luuletus on raskepärane, raskesti arusaadav või tume, siis tunneme seda, ilma et teadlikud oleme selle igakordseist põhjustist. Huvitav aga oleks ka teada, millest tuleb see tumedus, segasus, ebamäärasus, raskepärased luuletused. See võib peituda kas keelelises, stiililises või sisulises (mõttelises) küljes või ühel ajal kahes või kõigis neis kolmes.

Keeleline tumedus või raskepärased luuletused võivad tulla tundmata vormidest ja sõnadest ja ka niisugusest lauseehitusest, kus sõnade mõtteline vahetamine hästi välja ei paista ega kergesti ülevaatlik ole. Keeleliseks tumeduseks võiks lugeda ka veel niisugust halba homonüümide tarvitamist, kus lauseühendusest (kontekstist) kohe hästi ei selgu, mis tähenduses asjaomane sõna seal mõeldud, millest tekib kahemõttelisus. Siiski võiks homonüümidest tuleva tumeduse pigem ka stiililiseks nähtuseks pidada, sest et selle eest tuleb hoida enam stiililiste abinõudega.

Keelelise tumeduse ja raskepärased luuletused alal tuleb vahet teha kahesuguse tumeduse vahel: üks on juhuslik, ajutine, teine oluline, jäädav. Juhuslik keeleline tumedus on see, mis tuleb sellest, et lugeja hästi ei tunne seda keelt, mida autor tarvitab, näit. ei saa kõigist sõnust või konstruktsioonidest aru. See raskendab ja tumestab arusaamist ja talle kujuneb tumeduse ja segasuse mulje. Nii pea aga kui ta need talle tundmatumad keelendid (näit. talle enne tundmatumad sõnad) on ära õppinud ja nendega harjunud, siis on talle kõik niisama selge, kui oleks see kõige harilikumas keeles kirjutet. See käib eriti nende luuleteoste kohta, milles on rohkesti tarvitet keeleuuendusi: uusi sõnu, lühendat lauseid jne. Järelikult, kui arusaadavuse raskus peitub ainult uuendat keeles, kuna luuletus muidu stiililiselt ja sisuliselt selge, siis on selle põhjus juhuslik ja ajutine, mis kaob, nii pea kui uuendustega ollakse tutvunud ja harjunud. Järelikult on naiivsus pidada uuenduslikku keelt uuemate luuletajate ja kirjanikkude teoste ainsaks raskesti - arusaadavuse põhjuseks (nagu seda kahjuks meie inimeste enamus teeb). Niisugusel korral pole viga mitte kirjanikes, vaid lugejais, kes lihtsalt keelt ei oska.

Teine asi on, kui tumedus püsib ka siis, kui keelendid on niisugused, mis üldse hästi ei võimalda selget ja kergearusaadavat väljendust, kuigi nad iseeneses on selged ja tuttavad. Siia kuulub nimelt tumedus ja kahemõttelisus,

mis võib tulla homonüümide tarvitamisest, nagu seda nägime, näituseks, äsja tsiteerit ja harutet Visnapuu luuletuses sõna „leina“ puhul. Kuid homonüümidest tekkiv tumedus õigupoolest kuulub juba stiililisse külge. Sest kui mingil sõnal või sõnavormil on mitu eri tähendust, siis on stiililine ülesanne see paigutada niisugusesse konteksti, kus sellest kohe esimesel lugemisel aru saame ses tähenduses, milles autor seda on mõelnud, nii et mingisugust kahtlust ei teki. Kes selle eest küllalt ei hoolitse, on muude seas ka Rüdala. Nii mõnedki ta stiili tumedused tulevad homonüümide ebakohasest paigutamisest.

Üldse on paiguti raske lahus hoida raskmõistetavuse keelelised ja stiililised põhjused, eriti kui on tegemist süntaktiliste nähtustega, sest keele süntaktiline ja stiililine külg puutuvad väga lähedalt kokku, koguni ulatavad üksteise. Seepärast olekski vahest õigem mõlemad üheks käsitada ja kõnelda tumeduse keelelis-stiililistest põhjustest.

Teataval määral puht-keeleliseks põhjuseks võib siiski lugeda vastupidise ja üldse ebahariliku sõnade korra tarvitamist. See võib mõnikord lause tõesti raskesti mõistetavaks ja segaseks teha. Põhimõtteliselt peaks ebaharilik sõnade kord luulekeeles küll lubat olema. Esiteks see teeb luulekeele painduvamaks ja võimalusrikkamaks, teiseks sel võib olla ka oma isesugune mõju ja ilu. Tuletetagu võrdluskohana meele ladina- ja greekakeele keerulist sõnade korda, kus ühtekuuluvad sõnad on sagedasti üksteisest muude sõnade läbi laiali kist ja keeruliselt läbi põimit. Kui sellega harjuda, siis see arusaamist suuremat ei raskenda, välja arvat, kui see liig tavatumaks on väändud. Eesti keele iseloom muidugi ei võimalda nii kaugelle minema kui ladina ja greeka keeles, ega tarvitsegi, kuid teatava piirini võib ikka, nagu seda soome luulekeeleski tehakse. Mingisugusena keeleuendusena on meiegi luuletajad hakanud kultiveerima ja kasutama seesugust ebaharilikku ja nagu segiaet sõnadekorda, ja nii kaua kui ses püsitakse teatavais piirides, on see väga kiiduväärt ja hea, näit.:

teispoolseid jälgin veresoonte kõrval sooni,

Suits, Ohvrisuits lk. 12.

ees iga uue koolnu — —

Under, Verivalla lk. 7.

See teeb luulekeele painduvamaks ja võimalusrikkamaks.

Siiski mõnikord on ilmaaegu sõnad liig väändult paigutatud:

surm õnne aknal osaliste koputand.

Suits, Ohvrisuits lk. 19.

sest oleks võind olla niisama hästi ka nii:

surm õnne osaliste aknal koputand.

mis on selgem kui eelmine.

Ka relatiivpronoomide ja sidesõnade ülearu paigutamise lause keskelle või koguni lõppu ei ole väga soovitada; kui see just arusaamist üleliia küll ei raskenda, siis toob see vahel kaasa teatava stiilikonarlikkuse:

tee, tahad mis (pro: tee, mis tahad).

Visnapuu, Jumalaga Ene! lk. 11.

mees teine öeldakse just surnud kelt.

Suits, Ohvrisuits lk. 135.

Kus aga see vastupidine sõnadekord võib tõesti arusaamatust tekitada, on ainsuse genetiivi paigutuses määratava sõna järele, näit.: „mäng saatuse“ pro „saatuse mäng“. Niisugusel korral, nagu ses näituses, kus genetiivi vorm erineb nominatiivsest, ei harilikult teki mingit kahemõttelisust ega arusaamatust. Soome keeles erineb genetiiv oma lõpp -n tõttu alati nominatiivist, mispärast seal nende mõlemate käändevormide ärasegamist karta ei ole. Seepärast tarvitetaksegi soome luulekeeles genetiivi ümberpaigutust nii sageli. Meil on seda viimasel ajal eriti Suits tarvitama hakand, nähtavasti just selle soome eeskuju mõjul, ja Suitsi uusimad luuletused ongi need, mis kubisevad neist inverteerit genetiivi järjestustest, näit.:

Ei palang nooruse tee ükski kangelasi,

Suits, Ohvrisuits lk. 25.

Kuid eestikeeles ei saa seda inversiooni (vastupidist paigutust) nii laialt tarvitada kui soomekeeles, sest eestikeeles on sõnu, mil ainsuse nominatiivi ja genetiivi vormid on ühesarnased, näit. (see) elu (nomin.) — (selle) elu (genet.), esialgse genetiivi lõpp -n olles meil ammu ära kulund. Niisugusel korral ei ole otstarbekohane genetiivi inversiooni teha, näit. ‚võitlus elu‘ (pro ‚eluvõitlus‘) või ‚vale elu‘ (pro ‚elu vale‘), sest et sõna siis mitte määrajaks, vaid määratavaks või alles järgneva sõna määrajaks võib peetud saada ja sedaviisi arusaamatust ning valestimõistmist tekitab, näit. järgmisis:

halk valulev ripsmeil t.a. varjatud hoolega.

Suits, Ohvrisuits lk. 71.

Täht õnne, pää pääl peatab.

Visnapuu, Talihari lk. 62.

(mõeldud on: „õnne täht peatab pää pääl“). Ses võib põhjustada koguni naljakaid vastupidimõistmisi, nagu:

Ristteel seisatab pursui,

peidab nina t a h a k r a e (pro: krae taha).

Semper, Aleksander Block'i poemi „Kaksteist“
tõlkest „Päevalehe“ lisa 1921, nr. 33.

Ja kuigi konteksti tõttu just arusaamatusi ei teki, siis igatahes arusaamise hõlpsust ja stiili ladusust niisugused inversioonid ei edenda, vaid võivad, kui ebakohaselt tarvitet, põhjustada pigem mingisuguse raskepärasuse ja konarlikkuse tunde. Kus ja mil määral sõnade korra inversiooni siiski võib tarvitada, koguni teatava hea mõjuga, selle kohta on esialgu võimatu anda kindlaid, täpipealseid ja üksikasjalisi reegleid, vaid siin tuleb luuletajal lasta end juhtida oma enese stiili tundest ja maitses¹⁾.

(Järgneb.)

J. Aavik.

Helme tilpajad.

Veel 18. aastasajal puudusid tohtrid meie kodumaal nii hästi kui täiesti; hädad ja tõbed aga mitte. Iga hädakanataja ja tõbine -ei osanud ise kõrvaldada pahet; tahes ehk tahtmata pidi ta niisuguste isikute poole pöörama, kellelt loodeti võivat abi saada. Juba muistsest ajast olid targad, nõiad meie sugurahvastel suures aus. Neid leidub veel 18. aastasajal rohkesti; seda tunnistab peale muude tunnistuste Helmegi protokoll. Helme kiriku visitatsiooni puhul 8. märtsil 1749 küsitakse, kas kihelkonnas ettekuulutajaid (tarku, maa-arsta, nõidu) olemas, kui ka niisuguseid, kes nende juurest abi otsivad. Vastus on jaatav. Ei ime: isegi meie päevil tuntakse paljudes kihelkondades veel „tarku“; suured „targad“ puuduvad Helmes; suuri arvatakse Tarvastus asuvat.

---

1) Teine sõnade korra vabadus luulekeeles oleks partitsiilibiga liihendet lause sagedam paljutamine pärast määratavat sõna:

Siirdun teele meräle viivalle.

Visnapuu, Käoorvik lk. 62.

Muud valendas kui sada lumipääd

Nalst, kevadises mängus käivat ringl.

Visnapuu, Amores lk. 71.

Väikesi tarku leidub Helmes praegugi veel. Ühest targast kõneldakse, kudas see hiljuti veel varga vargaks tunnistanud. Kuskiil langenud kahtlus varguse pärast kellegi poisi peale. Tark kutsunud kolm poissi enese ette, annud igaühele täiesti ühepikkuse ölekõrre suhu, üteldes: Varga kõrs kasvab suus pikemaks. Natukese aja pärast vaatab tark kõrsi. Üks kõrs lühem kui teised. Varas kartuse pärast oma kõrre lühemaks hammustanud. Kohe kuulutab tark: lühema ölekõrrega poiss on varas.

Helme kirikukatsuja küsimuse peale ettekuulutajate asjus seletab kohalik kõster, Hummulis elada „Metza Hans“, kes inimesi „nõiub ja ära teeb“ (behexen und bezaubern sollte). Kõstri väidet tunnistavad kiriku hoolitsejad (võõrmündrid) Russi Peeter ja Vallusti Risti Peedu õigeks ja tarvitavad niisuguse targa tegevuse äramääramiseks sõna „tilpama“. See sõna on ainus eestikeelne sõna saksakeelses protokollis. Asja harutusel tarvitatakse pärastpoolegi seda sõna, kuid juba saksastatud kujul „tilpen“. „Tilpama“ igatahes vastaks sisuliselt umbes Soome sõnale „loitsuman“. Praegusel ajal tunnevad nooremad Helmes sõna „tilpama“ vähe, küll aga vanemad. Tilpama sõnast on tilpaja tekkinud; tilpaja muidugi see, kes „tilpab“, haigusi arstib, hädasid kõrvaldab, tundmata asju kuulutab, lühidalt rahvasuu „tark“.

Wiedemanni sõnaraamatus puudub „tilpama“ ja „tilpaja“. Helmes juhtusin esimest korda seda sõna kuulma. Igatahes on tilpama kohalik, murdesõna, mille tundmine laiale ei ulata. Oleks huvitav teada, kui kaugele selle sõna tundmine Viljandimaal ulatab. Karksis on sõna „tilpima“ kujul tuntud. Lönntoti soomekeelne sõnaraamat tunneb sõna tilpahtaa=droppa, kuid tähendus ei sobi Eesti tilpama sõna tähendusega kokku. Savo murdes esineb tilpatoo, mis tähenduse poolest umbes meie tilpama sõnale vastab.

Protokollist kuuleme, et Hummulis elas 18. aastasaja keskpäigu tilpaja Metsa Hans. Kohtumees „Amma Hend“ püüab tilpajat lähemalt kirjeldada, kuid ei tea muud kui et see pühal õhtusöömaajal ei käia — kaebus, mida vanal ajal tavalisest nõidade kohta avaldati. Sellevastu teab Patküla mõisa esindaja Freitag von Loringhoven juurde lisada: hiljuti lõhutud ta ait ära ja sel puhul käinud ta vahimees Vahhi Juhhan ja Harraku-Jaak kõikteadjalt tilpajalt abi otsimas. Mõisnik ei seleta ometi, kas tilpaja varga kätte juhatanud. Niisama jääb hämaraks, kas kahjukandja ise tilpaja tarkusesse usub või mitte.

Alavalla esindaja Kammisto Johan seletas, tema vallas elada „Sicka Hinrick“, kes niisama tilpavat. Kammisto Johani seletuse järele on Sika Hinrik nii tark ja kuulus, et Tartumaalt ja mujalt inimesi ta juurde tuleb nõu ja abi otsima. Tilpamise tagajärgedest vaikib ometi teataja.

Koorkülas asub niisama suur tilpaja, „Kocka ehk Monna Hans“. Sellest teab Koorküla talurahva kiriklik esindaja „Utzo Maddis“, et see tilpaja nikastusi ja ussi nõelamisi sõnadega arstib, verd vaigistab ja haavade valu, isegi tulehaavade valu sõnade varal kaotab.

Lõve kohtumõistja „Kivviti Jaak“ seletas: Ta kaotada hambavalu palvega ja jumalasõnaga, püha kolmainuse nime ja Meie Isa palvet tarvitades, ja saanud selle võimise Jumalalt, juurdelisatud sooviga, et teistegagi pärast ta surma niisama sünniks. Oma tegevust jätkata ta surmani.

Hämaraks jääb, kes jumalasõnaga ja palvega tilpab, kas Kiviti Jaak, ise ennast kristliku arstina jumalasõna tarvitajana näidata tahtes, või eespool-nimetatud Koorküla mees Koka Hans, — lauses tarvitatud „ta“ võib niisama hästi esimese kui teise kohta käia. Oletan ometi, et Kiviti Jaak vähem püüab Koka Hansu tegevust heasse valgusse saata, kui iseennast kiita. Siiski tõstab Kiviti Jaak eespool süüd Lõve vana naise „Kaggari Anne“ peale, kes tilbates värtna ümber punast lõnga mässib. Selle Kagari Anne tilpamise peale kaebab ka ilma lähemat seletust andmata Lõve talurahva esindaja „Jantzi Pedro poeg Tõnnis“.

Igatahes näikse Kiviti Jaak tilpajate hulka kuuluvat, sest vähe hiljemini süüdistab teda „herra Schröter“ hingede söötmise pärast, selles asjas vana mõisakarjanaist Anne tunnistajaks nimetades, kes Kiviti Jaagu juures teeninud ja hingede söötmist oma silmaga näinud. Süüdlane katsub ometi süüd salata. Protokoll ei nimeta, kas karjanaine Ann üle kuulati.

Riidaja talurahva esindaja Märti „Peter Hans“ seletab, et „Michle Thomas ja Kalme Matt“ mõlemad on õnnistuse andjad (Segenssprecher), niisama Helme kiriku kubjas „Zim“. Lähemaid teateid nende tilpajate tegevuse kohta teatajad ei anna.

Taageperagi ei või Helmest maha jääda. Taagepera esindaja „Vidle Hans“ teatab, seal olla „Meleti Matz“, kes niisama hambavalu, nikastust, tulehaavu ja sisemist haigust sõnadega (Segenssprechung) arstida, ilma et selle arstimise kohta rohkemini seletust teaks anda.

Mürikatsis puudub tilpaja, aga seal on kangur Peeter, kel aias kodujumal olnud. Vist selle tühisusest aru saades,

põletanud ta jumala ära. Mitmel muul teatakse veel Helmes kodujumalaid olevat, aga ei teata neid ega nende teenistust ligemalt kirjeldada.

Kiriku eestseisja kapten v. Schmitten ütleb veel, Alavalla Annemäel olla ohvripaik, kuid talupojad väidavad vasta, — Annemägi olla hävitatud (verstört) ega olla seal enam pilta.

Nende väidete järele võib oletada, et Annemäe endine ohverdamiskoht juba varemini — vist Rootsi sellekohaste eeskirjade järele — hävitatud ja et seal Annemäel varemini ka pilta olnud. Hämaraks jääb, missugused need Annemäe pildid olnud. Vaevalt võime uskuda, et need paganusesse tagasi ulatasid. Ennemini tohiks oletada, et need pildid katoliku ajast olid säilinud.

Nii tähtsamad teated Helme tilpajate ja ohvripaikade kohta.

Kirikukatsujad asuvad tilpajate suhtes kaunis liberaalsele seisukohale. Ülemalnimetatud tilpajatega ei tee nad pikemalt tegemist, vaid määravad ainult, et kui tulevikus tilpajaid leidub, kiriku eestseisja ühes õpetajaga asja läbi katsuks, kas ülesantud isikud sõnadega või rohtudega arstivad ja petised on, ja kui seda leitakse, siis ülemale kiriku eestseisjale teatagu.

Nagu näha, kästakse ainult petiseid ülemale kiriku eestseisjale teatada. Jääb nimetamata, kas sel neid tuleb vastutusele võtta või mitte.

Sellevastast astutakse ohverdajate vastu karmilt üles. Ei kästa ainult ohvripaiku täiesti hävitada, kohti isegi üles künnda, vaid ohverdajatele enestele määratakse 20 paari vitsu kirikusambas teistele hoiatuseks. Hingede söötjatest peab õpetaja tarvilikus kohas teateid andma, et süüdlane teenitud karistuse saaks. Missugune see karistus on, ei nimetata. Kiviti Jaagu asi igatahes antakse ülemale poole teada ja keiserlik kirikute peakomisjon määrab talle „nõiduse eest“ kaks rupla trahvi.

M. J. Eisen.

Mitmesugused riismed.

(Järg).

6. Noogid.

Kaina ja Pühalepa (häald.: põhelepa), a. 1921. — Wiedemanni sõnastikus leidub teade: † nook (G) Gespenst. Seega vananenud, tarvitusest kadunud (= †) sõna

ja esineda Gösekenil (= G). Viimases teoses ei ole mul ometigi korda läinud tähendatud sõna leida. Ka mujal tükitud allikais ei näi seda tuntavat. Sellevastu võib aga Hiiu maal selle olendi kohta vanemalt rahvapölvelt veel järgmisi seletusi kuulda: *nook* (mitm. *nöögid*) olla 'tont, hirmutis, inimesekujuline kodukäija, ööseti ümberrändav surnukeha' (Käina Seljaküla). Sellele lisaks teavad Pühalepa pool õige vähesed jutustada, et muiste, vihmase ilmaga, kui päike paistnud, olnud nookidel kombeks aiateivaste otsas endid vihelda. Nad olnud alati mitmekesi. Kurja ei olevat nad inimestele teinud. — Ka Reigi pool tuntavat nookisid. — Need kasinad teated olid ainsad, mida seekord võimalik oli kuulda.

7. Viiskanda

Kihnu, a. 1920. — *Viiskanda* (sõna puudub Wiedem.) nimelise kabalistliku märgiga arstimise kohta jutustab Kihnu vanaeit: „*kui iirisüet ('sammaspoolik') näo ehk käe piäl, sis tehässe parama käe nimetissõrmõga kõvasi piäle ehk aigõ koha piäle viiskanda ja rõhutassõ kõvasiga aigõd kohta; siis üsä ('üsna') nagu pühitässe maha.*“

8. Ebausu eufemismid merel.

Kihnu, a. 1920. — Merel viibides ei olevat vanemal ajal juletud mõningat looma selle õige nimega nimetada. Nõnda kutsunud mere- ja kalamehed siga nimega *pii*, sea-liha — *piiliha* (*piid* = harjased), hüljest — *karvanina*, *na't t kirju*, *a'l'l* jne. See kartus käinud kodu- ja kuivamaa loomade, samati ka püütavate kalade ja hüljeste kohta.

9. Palossaar.

Mihkli, a. 1917. — Öepa küla juures soos olevat kõrge künkas metsatukaga — *iid*, nimega *Palossaar*, kus muiste, paganuse ajal olla palvetatud ja ohverdatud. Jung'il ei näi sellest teadet olevat.

10. Mõned „ohverdamise“ kombed.

Jõhvi (Künnapõhja küla), a. 1921. — *Ohhverdamma* tähendab siin 'kunstiga, nõidusega inimest või looma arstimä (suitsetatakse haiget, joostakse haigega ümber sauna, peksetakse teda-põllega jne.)'. Kui lammas haige, öeldakse: *võtta sukk ja akka lammast roimima!* s. o. sukaga peksma. Kui kana nahkmune muneb, siis taluperenaine *kanad läseb*

läbi obose rihmä kolm kõrda vasta päivä, mispeale kengä sisse paneb pihoga tangu ja kana süüb", siis saavat terveks. Haiget last arstivad kolm naist järgmiselt: ühe naise süles olevat koera lüüakse vihaga, öeldes: *aigus mengo, tervis tulgo!* siis lüüakse sama vihaga teise naise süles last. Teine arstimisviis: *ussi tappamise kepp pane kerisse ja siis viska leili ja selle leiliga vihile last*. Kui laps kuuvalgel ööl ei maga, siis pannakse ta valge lina sisse ja vintsutatakse sellega kuuvalgel. — Kõigi nimetatud kommete järele talitavad isegi need, kes muidu „ebaosku“ hukka mõistavad. Need olevat „tõesti tõsi“.

11. Murde Kai.

Muhu, a. 1920. — Vanausu järele elutseda *murdealuses* (s. o. laudilolevas rõdus, katuse ja parte vahelises nurgas *Murdē Kai* 'vana, tahmane, musta näoga naistont, nõid'. Last hirmutatakse: „Murde Kai tuleb viib sind ära!“. Musta, räpase inimese kohta öeldakse: „jusku Murde Kai“.

22. Kaalimine.

Anseküla (loe: ansiküla), a. 1920. — *Kaalima* tähendab siin 'nõiduma, arbutama, arpu katsuma (näit. tulevikku kuulutades, saladust otsides või ilmutades, mingit haigust, tõve põhjust, varast või kurja inimest otsides)'. Kaalimine sünnib seega, et kaalija nõiamoor riputab kaks nõopi niidi otsa, kõlgutab ja liigutab neid siis parema käega teise käe peo kohal, silmitseb neid ja kõneleb ning kuulutab sealjuures abiotsijale. Umbes 70 aasta eest olnud veel Sõrves keegi laialt kuulus *kaalija* eit. Hiljem olnud neid vähem. — Siia lubatagu tähendada: veel tänavu suve jutustati Hiius, et niihästi muiste kui veel praegugi käidud ja käidavat Sõrves kuulsate tarkade juures: Sõrve nõiad joonistavat abiotsija soovi peale inimese kuju seinale ja laskvat sellel püssiga jalga, kätte jne.; siis jäävat kurjal inimesel vastav kehaosa vigaseks. — Sõna *kaalima* tohiks ehk olla väänatud, moonutatud kuju sõnast *kaaluma* (rippuvaid nõopa peo kohal *kaaluma*), kütsutakse ju nüüdki veel (a. 1921 kuuldud) Vändra pool nõidu *kaalujateks*.

13. Tilpamine.

Karksi, a. 1921. — Eelmisele sugulane nõidumise viis on Karksi pool *tilpamine*. Öeldakse: *temä tilpass = kaess raamaduge, maalise arsti tilpave* 'maa-arstid nõiuvad (raamatuga)', mis seisnud selles, et *lammaste ravva kõüdeit*

raamadu vahel, siss mähits nõõrige kinne raamat; siis võetud lambaraudade pärad näppude vahele ja lastud raamatut ümber keerelda, mille järele tulevikku või mingit saladust arvatud ja taotatud. *Tilpaje* ehk *maa-arsti* nime all mõeldakse siin 'soolapuhujat, nõida'. — Olgu toonitatud, et niihästi kaalimist kui ka tilpamist ei ole K. Krohni ega M. J. Eiseni uurimustes nende nimede all nähtavasti nimetatud (vrd. siiski prof. Eiseni ettekanne „Helme tilpajatest“ viimasel Emakeele Seltsi koosolekul).

14. Kombed lapse ristimisel.

Risti kih., a. 1921. — Siin praegu veel komme, et enne ristimist last nime järele kutsuda ei tohita. Kui seda sünnib, hakkab laps vanemas põlves vargile. — Ristimisel peavad lapse käed mähkmest lahti olema. Siis saavat töökas inimene.

(Järgneb).

A. S-te.

Esimene politiline trükkdokument eesti keeles.

Õõsi vastu 12. veebruari a. 1700 olid Poola kuninga Augusti väed järsku ja ootamata katsunud Riia linna ära võtta. Kõige sügavama rahu ajal oli see katse tehtud, ootamata ja kavalasti. Kindralkuberner krahv Erich Dahlberg oli siiski midagi seesugust aimanud, oli ettevaatlik olnud ja katse läks täiesti nurja...

Nii siis oli see sõda, suur Põhja sõda, põlema süttinud, mis kaks aastakümnet Põhjamaades oma hävitamistööd tegi.

On väga loomulik, et teated poolakate ja saksilaste kavalatest katsetest kiirelt tuttavaks said Liivi- ja Eestimaal. Juba veebruarikuul 12-1 — mõned tunnid pärast nurjaläinud katset — avaldati Riia linnas Dahlbergi kuulutus, kus seletatakse sellest imelikust ja kavalast vahejuhtumisest ja manitsetakse truuks jääda seaduslikule ülemusele; seal-samas kutsutakse üles igaviisi maad kaitsema. Ka talupoegi manitsetakse, et nad moodustaksid vabatahtlikkude salku, kes nende endi poolt walitud juhtide juhatusel liituksid korrapäraste sõjavägedega.¹⁾

1) Kuulutus saksa keeles, 4° Tartu Ülikooli Raamatukogus ning ka Tallinna konsistoriumi arhiivis: Acta 1700.

Mõni päev hiljemini, 17. veebruaril, saatis kindralkuberner Dahlberg seletuse, mis õieti oli sihitud Saksi kindralleitnandi von Flemingi patendi vastu, mis oli välja antud 10. veebruaril ja kus vaenlase poolt katsuti seletada, mispärast pealetungimine sündinud. Dahlbergi avalik seletus selgitas põhjalikult seisukorda ja kutsus jälle elanikka üles truuduse pidamisele valitsuse vastu.¹⁾

Tallinna jõudis teade saksilaste ja poolakate pealetungimisest üsna kiiresti, ja juba 21. veebruarist on pärit Tallinna kindralkuberner Axel Julius de la Gardie teadaanne, kus jutustatakse vaenuliku tegevuse algamisest ja antakse teada meeoleolu kindlustamiseks, et mõned tuhanded soome sõjamehi juba on pärale jõudmas. Iseäranis toonitatakse, et talupojad ja mõisarentnikud peavad paigale jääma ja mitte mingisuguseid seadusevastaseid tegusid korda saatma. Vastasel korral ähvardatakse neid valju karistusega.²⁾

Kui kuuldi mitmetest talupoegade rahutustest Liivimaal ja seepärast, et sarnaseid juhtumisi ka Eestimaal võis oodata, avaldas kindralkuberner de la Gardie uue teadaande, kus ta seletab, kuidas salkkond Liivi talupoegi oli ühinenud vaenlastega Kobroni kantsi võtmisel ja neid aidanud; nad olid selle järele langenud raske karistuse alla. Ilma erandita kutsutakse kõiki üles truudust pidama Rootsi kuninga vastu ja hoiduma igasugusest vaenlasega koostalitamisest.³⁾

Päev hiljemini avaldatud krahv Dahlbergi patendis teatatakse, et on selgunud, kuidas paljud liivimaalased maaseisustest teenivad vaenlase vägedes, unustades oma isamaad ja oma au. Ja õige pea pärast seda teatab ka Tallinna kindralkuberner, et mitmed eestimaalasedki on vaenlase poole üle läinud.⁴⁾ „Wie nun solches Scham“ — öeldakse kuulutusel — „gerade ihrem theurem Eyde und unterthänigsten Pflicht gegen höchstgedachte Ihre Königl. Majest. sampt den schuldigen Treue gegen ihr geliebtes Vaterland entgegen läufft, und so wohl vor Gott als der Ehr-

1) Saksa keeles, 4° Tart. Ülik. Raamatukogus.

2) De la Gardie kuulutus saksa keeles, fooliotrükk, Tallinna konsistoriumi arhiivis. Tartu Ülikooli Raamatukogus seda ei ole.

3) Ka viimaksnimetatud patent puudub Tartu Ülikooli Raamatukogus. Leidub konsistoriumi arhiivis.

4) Krahv Dahlbergi kuulutus (4°), päevatud 29/2 1700, Tartu Ülik., Raamatuk. De la Gardie kuulutus (4°), 9/3 1700, Tallinna Konsist. Arh.

baren Welt höchst straffbar und unverantwortlich angesehen wird, daher ein jeder leicht ermessen kan das solch unverantwortliches Treulosigkeit nicht allein des Höchsten Zorn — — sondern auch Ihre Königliche Majestät höchste Ungnade und gerechte Straffe — — nach sich ziehen werde — — —“

On selge, et kõvasti kaheldi Liivi- ja Eestimaa elanike truu duses. On raske ütelda, kui suurel määral need kahtlused põhjendatud olid või kui palju kartust oli nende aluseks. Põhjalik uurimine teeb ehk selle tulevikus selgeks.

Sel ajal, kui säärased kahtlused liikusid — ja samad kahtlused olid ka riigi pealinnas tuttavaks saanud — sündis see avalik teadaanne, mis me allpool avaldame ja mis on minu teadmise järele esimene eestikeelne poliitiline trükkdokument. See oli avaldatud Stokholmis 3. aprillil ja seal rootsi keeles trükitud: Uppå Hans Kungl. Maj. Den Stormächtigste Konungz, och Herres, Wägnar af Sverige etc. etc. etc. Till des trogne undersåtare Uti Hertigdömer na Est-Lijf och Ingermanland. Utgifwit Stockholm den 3 Aprilis Åbo 1700.“¹⁾

Nähtavasti on see sama teadaanne, mille Rootsi ajaloo-uurija Carlsson mainib saadetud olevat kindralkuberner Dahlbergile sooviga, et ta maakonna alamatele teada antaks²⁾.

Eestikeelne kuulutus on trükitud, nagu näha, Tallinnas, Brendekeni trükikojas. Ka näib igapidi tõenäoline olevat, et see Tallinnas on ümber pandud. Teadaanne on minu teada ainus, mis meie päevini on alal hoidunud.

Teadaande pea-eesmärk on kujutada vaenulikku tegevust ja vaenlase petlikkust võimalikult mustades värvides, ja seda tumedat tagaseina maalides kutsutakse maakonna elanikka üles truudust pidama Rootsi riigiga.

Kui esimene poliitiline trükkdokument eesti keeles, millel ehk ka keelelise mälestusmärgina tähendust, on see teadaanne ehk avaldamisvääriline.

A. B. Cederberg.

---

1) Saksa keeles on see kuulutus: Von wegen Seiner Königl. Majest. Des Grossmächtigsten Königs und Herren von Schweden etc. etc. An dero getreue Untersassen in Denen Hertzoghümern Ehst- Lyff- und Ingermanland.

2) F. F. Carlsson, Sveriges historia under Carl den tolfte regering I. s. 258 (Stockholm 1881).

Se

Sure-Wäggewa Rozi-
Runninga ja Herra
polest/ etc. etc. etc.

Temma trui Allamade kätte
neie

Hertogdomide sees
Eesti- Lihw- ja Ingermanni Male.
Kirjutut Tokolmis
d. 3. April. Anno 1700.

SWEDEN/ trütkitut Christow Prendekessest.

Se Sure-Wäggewa Rozi-Runninga ja Herra polest etc.
etc. etc.

Reikale Rozi-Runningale trui ja ausa Allamille neie Hertogdomide sees Eesti- Lihw- ja Ingermanni Male/ tulotage se ka keil hä. Piddo Summala se keikewäggewama/ üchtlese keite Runninglikko Urmo nint Helbuste ka. Sest et Runningas/ mitte ilma wägga sure Immitellemisse on täda sanut/ kuidu Pohla-Ma Runningas nende/ Rozi Runninglikko Eruno ja Pohlata Eruno nint Seistuste wahhele sädüt Rahho Säduste wasto/ ninda kui arwatage ilma Pohlata-Seistuste Sädmisse nint Tachtmisse (kummade ka Rozi-Runningas neie Rahho Säduste perrast Söbber on/ ja mötlep kindlaste jäda) ilma keikewähema ser andtut Sü/ ellit minkisugguse endise Meletulletamisse/ paljowähemb Waino Pakkumisse/ kestil omma monnesugguste Söbbrusse Tunnistamisse/ nint ennese jure ollewa Rozi-Runninga Sure Teenri ka/ Nauo Piddamisse wahhel weel kinlamat Säduffet tehha/ ja ninda Summala/ ja keike Ma-It- Digusse wasto ühhe neile uskmattumalle ja Pagganalle/ paljo ennamb Christlikko Wallizejalle nint Wallizustelle koggona kuhmata kombel on lastnut omma Lätti-nint Kurra-Maal ollewa Söddawäggi monninga omma Sure Södda-Pälikkude ja Rozi-Runningal untruwi Allamade (Kummade monningade päle omma endise Untruusse ja kurja Ello perrast öige tenitust raste Nuchtlusser Kohhus jo omma on moistetut) Johhata- misse nint Abbi lebbi/ Rozi-Runninga Hertogdomi Lihwlandi Ma sisse wäggisel ja Waino-Kombel tulla/ sest Melest/ sähl- sammas mitte ürpeine Tapmisse ja Pölletamisse/ Röhwlimisse nint Risomisse ka sedda Ma errarikkuda/ ja üchtlese wäggiselt neid Runninglikkut Ranzit errawotta/ waid ka pea arowalikko Wä nint Waio ka/ pea lange ja kurja Ehwerdamiste ka/ pea kawwalusse nint pettusse/ walle-könne weljalaotamisse nint selje kawwala towotuste ka/ Rozi-Runninga ausat allamid Untruusse/ walsti Wandmisse jure/ ja se Kohhuste/ mis nemmad Rozi-

Kunningal kui omma Summalast sädut üige Wallizejal peawat
andma/ mahhajetta sundida/ errahirmotada/ errahaukutada/ ja
errapetta; Ninda/ ja et sehherduma Pohla-Ma Kunninga

Se
**Sure-Mäggetwa Kozi-
Kunninga ja Serra**

polest / etc. etc. etc.

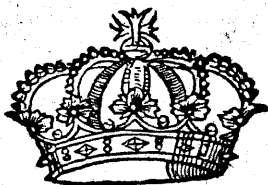
**Lemina trui Allamade Kätte
neie**

Hertogdomide sees

**Besti-Lihw- ja Engerman-
ni Male.**

Wirjotut Sokolmis

d. 3. April. Anno 1700.

**TAARJUNAS / trükkieut Christow
Prendetesset.**

kurri ning wallato Ettewotminne/ ja ennamb kui illekohtone
lahjo teggetwa Meel/ kumb sedda ennamb se teiteüllema
Summala nint teite Ma-Elmia Digusse wasto on/ sest et se sedda
Rahho/ kumma Kunningat nint Wallizejat omma Allamade

Eruusse ja Urmo lebbi peawat sama/ errapölgkap/ nisuggust
 Nauo wottap/ kumma igga üy õige melesinne Risti-Innimenne/
 ja teikennama teit Rozi-Runninga truit ja ausat Ullamad/
 kummad tõssise Jummalakartusse sees omma Wando ja Süd-
 dame-Sunnistusse päle mõtlewat/ kartusse nink ähmatamisse ka
 peawat kuhlma; Sedda mõtlemas/ et se teikewallizewa Jum-
 mal Rikit nink Wallizuffet omma Murres peab/ ja et se/ mis
 Kohhus on Ullemade ja Ullamade wahhel/ Jummalala teiketar-
 tama Sähdmisses tullep/ kumma ürkü ei woi ühhest wallato
 Melest teisepidi sähdma/ egga sewasto panna/ olko/ et Jum-
 mala õige Nuchelus sedda jelle marap ja nuchtlep: Sihs an-
 nab Rozi-Runningas omma õige Ussa sesamma õige Jummalala
 hole/ se kindla Lotusse ka/ et temma/ kelle Melepahhastust ja
 Wihha on Werrijannosebe nink kawwalade päle/ ka nende
 kurjat üllekohtoset Nauut ja Wallatust nende omma Errarik-
 misses ja Suttatusses sahp pöhrma/ agga omma wäggewa Abbi
 nink Onne ka Rozi-Runninga õnnistama/ ja wäggi andma se
 hästi mõtteltut Nauo nink tõssise Walmistamiste sees/ kumma
 temma Omma ja omma Eruno ja teike se al ollema Made
 Raizmisses Issanda Nimmel kätte wotta ja teha/ teike Natuuri
 ja Ma-Ilma Digusse lebbi funditare; Ka on Rozi-Runningal
 se armoline lotust/ et teit temma truit ja ausat Ullamad üle-
 üldest/ nink teikennama need/ kummad nisugguse Wainlase
 petliko Riufamisse wasto lähhawat/ mõtlemas se Wando päle/
 kumma nemmad Jummalala ees Rozi Runningal kui truit Ulla-
 mad ommat wandnut/ omma Süddame-Sunnistust üllekohtose
 wandmisse ka/ ja nende omma seiesato fatetut hä Eruusse ja
 ausa kitust/ teotut Untruusse ka mitte ei ja teotama/ ellit
 Wainlase pehme ja maggusa Sannade/ eck häbbematta Tas-
 sumisse lebbi/ ennast lastma errapetta/ ja sehherduma Hinge
 nink Uuo Sedda sisse sata/ waid paljo ennamb ühhe kindla ja
 julge Eruusse lebbi/ Rozi Runninga kui oma Jummalast antut
 ja säbut õige Runninga nink Wallizeja Runninglikko Urmo
 nink Heldust kowwaste enneselle pühdma/ ja teike ausa Rahwa
 jure ennesel Uuo nink Ritust sahtma/ et Runningas parramal
 Pöwvel/ kumma se teikeülleb Jummal armolikkult andko! neile
 ja nende Suggu-wõffale teike Runninglikko Urmo sahp neita.
 Ninda kui nühd Runningas ka se ka igga ühhel omma trui nink
 armsa Ullamille nende enne ülles nimmetut Hertogdomide sees/
 kumma Seissusses ja Ummotis nemmad woitwat olla/ omma Run-
 ninglikko Heldusse ja Urmo kinnitap/ ninda/ et nemmad omma
 sadut Säduste/ Wabbaduste nink Kohhuste jure mitte ürpaine ettes-
 piddi perrast sedda jergeste/ ilma mintisugguse Keelmisse peawat
 hoitut ja kaizetut ollema/ waid ka pea ennamb teike ettespittise
 Runninglikko Urmo/ üchlesse Wabbaduste ja Kohhuste Parran-

damisse teikeparrast sama. Ommat ka monningat Moisniko Suggust echt muhd/ kummad Hirno echt Kartusse echt Rumma- lusse lebhi/ seperrast/ et nemmad Tapplusse Keelmisse-Ramato wasto echt mu teist Wijsi erinut/ agga kui nemmad ei olle kekit tapnut echt mu sehherduma raste Patto teinut/ mis mitte ei woi Rahha ka eralunnastada/ sefinnase Södda Ujal echt enne/ Wainlase echt temma Selzi jure leinut/ sihs ei tahha Runningas seperrast neile omma Runninglikko Armo keelda/ waid kui üz helde nink armolinne Runningas neile armolinne olla/ ja sedda ander anda/ ko nemmad ilma Wiwitamisse omma Runninga al jelle tullewat temma Sanna kuhlda; Nindasam- moti wottap Runningas ka keit muhd/ teikennama Södda Pälikkut nink Soldatit/ Rühlit nink Tallamehhet/ kummad enne Runninga kõrgeste kitetut Wannemille Södda Ujal ommat teninut/ ja nühd illekochtose Wainlase Hulka al Sattunut/ agga muido neile üz Christlik nink auus Meel on/ et nemmad se Rozi Cruno sel Risitoggoduffel igga ajal tehtut hä Tenis- tuffe/ ja nühd temma Digusse ka hakkatut Södda walmisfamisse päle mötlewat; Reite Runninglikko Armo ka jelle ennese jure kutzuda Towotap ka/ neid mitte üzpeine armolikult wastowotta nink kaitzeda/ waid ka hä Palka anda nink ilma/ se teite hä ka neile sedda jelle tassuda; Uga need Untruit ning Sanna- kuhlmattumat/ kummad omma Wando ja Sannakuhjalikto Rohhuffe/ nindasammoti ka keit Truusse/ Uuo ja ausa Ujja Ujamisse minkiz pannemat/ ja julgwat ninda se Paila/ me ka nemmad omma Runningal nink temma Cruno Tenistuffel ommat seotut/ kattikista/ ja Wainlase Sanna kuhlda/ ja se pet- likko Hulka Selzi minna/ sähl ka jäda/ echt mu kurjat kahjo- likkut Nauut temma echt temma Selzi ka pidada/ peawat Runninga teikesurema wiha sees/ ja se üige Nuchtlusse al teite- tangemast ollema/ kumma sehherdumat auotumat/ Messajat/ ja walskit Wannujat teniwat. Rui sihs ka keit Runninglikkut Allamad källe kähs on middakit/ misz Wainlaste perralt on/ echt Rahha echt mu polest/ illeüldest ja igga ühhe issipeine mainizetare/ sedda mitte neile jelle marza echt nende Rätte anda/ waid kui Runninga ja temma sure Digusse perralt ol- lewa/ temma General-Gouverneurille Gouverneurrelle nink Landtshöwdingelle ellit mu Pälikkulle/ kelle Rohhus kähs on/ sedda täda anda; kumma eest keit/ kelle se ka on teggemist/ peawat/ kui Rohhus on/ Murre kandma; Unnetut Totolmis selle 3. April. Anno 1700.

26

Rozi-Runninga ar-
molikto Kästo päle

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Th. Ussisoo: Plakatkiripuusulega. „Rahvaulikool“ Tallinnas. 32 lhk. Hind 40 mrk.
- Mitteilungen der Ungarischen Nationalverbände. II. Jahrgang (1921). Budapest, Ferenciek-tere 7.
- Prof. K. D. Pokrovsky: Kosmograafia kursus kesk-koolidele. Tõlkinud V. Napp. Tallinnas, kirjastusühisus „Rahvaulikool“ 1921. 168 + VIII lhk. + taevakaart. Hind 160 mrk.
- П. Н. Троицкий: Русская грамматика (этимология). Руководство, составленное по новой орфографии (с примерами и ударениями) преимущественно для тех учащихся, родной язык которых не русский. Издание и печать графического общества „Кири“. Пернов 1921. 96 lhk. Цена 70 марок. Pealadu: k. ü. „Rahvaulikool“ Tallinnas.
- Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1911—1920. Mit einer Tafel. Dorpat, Druck von C. Mattiesen 1921. (In Kommission bei: K. F. Köhler in Leipzig, N. Kymmel in Riga und J. Krüger in Dorpat). 208 + VI Seiten.
- Murrang. Kuukiri. Toimetus: Gustav Suits, Peeter Ruubel, Bernhard Linde ja August Alle. Vastutav toimetaja: Bernhard Linde, väljaandja kirjastus a. s. „Varrak“. Kuukirja „Murrang'ut“ ilmus 1921. aasta jooksul 6 nrt. suures kaustas, iga nr. vähemalt 48 lhk. Üksiku nri hind 60 marka.
- F. V. Mikkelsaar: Geomeetria meetodika. Kirjastus A.-S. „Varrak“, Tallinnas 1921. 80 lhk.
- Eessaare Aadu: Võitlevad lohed. Satüüriline novell. Kirjastus Aktsia-Selts „Varrak“, Tallinnas 1921. 48 lhk.
- Gabriele d'Annunzio: Surnud linn. Tragöödia. Itaalia keelest tõlkinud V. Ridala. Kirjastus A.-S. „Varrak“ Tallinnas. 198 lhk.
- Gustav Suits: Tuulemaa. Luuletused 1906—1913. Teine täiendatud trükk. Kirjastus A.-S. „Varrak“ Tallinnas 1920. 128 lhk.

Õiendused.

Lhk.	19,	8 rida	alt: küsimusmärk (?) kustutada!
„	115,	2 „	„: soldat asemel lugeda: soldat.
„	180,	16 „	„ ülevalt: sõnad: (kahes sõnas) ühes. klambritega kustutada!
„	251,	21 „	alt: <i>uõ</i> asemel lugeda: <i>üõ</i> .
„	334,	11 „	alt: sõna <i>kult</i> tuleb Balti laenude hulgast allapoole, germani laenude hulka kanda.
„	335, 10—11	„ ülevalt:	lugeda: „Seega oleks meil seniste <i>lammas, pahr, kult, vissi ja koss(u)</i> kõrval veel kuues kodulooma nimetus...“
„	363,	21 „	alt: v. Warteburg asemel: v. Wartberge.

Vastutav toimetaja: J. W. Weskl. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus.

Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne

EESTI KIRJANDUS

jatkab tuleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist sennisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimisehind: 200 marka aastas.

„Eesti Kirjanduse“ sennistest aastakäikudest on veel tagavaral:

VII aastakäik	(1912)	—	hind 120 marka.
XIII	„	(1918/19)	— „ 120 „
XIV	„	(1920)	— „ 140 „

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikuseid (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.

J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.

Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.

Balthasar Russov: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K.

Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.

Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.

Hind 35 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s: Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus:

1919. aasta kohta 5 mrk.

1920. „ „ 25 „

1921. „ „ 50 „

Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.